

Механізм досягнення самодостатності територіальної громади*Піхоцька О. М.¹, Блавт А. А.²*

Опубліковано	Секція	УДК
19.10.2023	Економіка	35.077.5

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10034978>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Окреслено суть концепції «територіальна громада» і її економічні властивості. Проаналізовано теоретичні основи фінансової самодостатності територіальних громад, що дозволило інтерпретувати цей термін через взаємозв'язок понять «самодостатність соціально-економічної системи» та «самодостатність територіальної громади». Громада вважається фінансово самодостатною, якщо її фінансова структура в умовах інтеграції у систему публічних фінансів має властивості самостійності та може підтримувати або покращувати наявний рівень розвитку, забезпечуючи стандартну якість надання громадських послуг завдяки ефективному використанню фінансових механізмів під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Звернено увагу на значущість інтеграції фінансової системи громади у загальнодержавний бюджет, пріоритет внутрішніх ресурсів для їх розвитку та необхідність встановлення стандартних параметрів для надання громадських послуг.

Ключові слова: фінансова самодостатність, територіальна громада, ендогенні чинники, екзогенні чинники, публічні фінанси.

The mechanism of achieving self-sufficiency of the territorial community

Abstract. The effective operation and development of local territorial communities depend on a clear and active system for providing these structures with appropriate financial resources and means for their rational utilization. In the context of budgetary aspects, ensuring the autonomous financial position of local governance is a complex task that requires a deep and comprehensive approach. In the conditions of a state of war and financial instability in Ukraine, as well as the absence of effective mechanisms to incentivize local communities, the issue of studying ways to strengthen financial self-sufficiency at the local government level becomes particularly relevant.

An analytical review of regulatory acts and scientific sources related to the financial self-sufficiency of territorial communities should be based on theoretical foundations developed in scholarly research. The increased attention to defining territorial communities among our scholars is a consequence of reforms in the field of administrative-territorial division and financial decentralization conducted in Ukraine. Given the realities of today, this topic is actively discussed within academic circles. The essence of the concept of "territorial community" and its economic properties are outlined. The theoretical foundations of financial self-sufficiency of territorial communities were analyzed, which allowed to interpret this term

¹кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-1916-4510>

² студентка 4 курсу Інституту економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-1692-6812>

through the relationship of the concepts "self-sufficiency of the socio-economic system" and "self-sufficiency of the territorial community". A community is considered financially self-sufficient if its financial structure in the conditions of integration into the public finance system has the properties of independence and can maintain or improve the existing level of development, ensuring the standard quality of public service provision due to the effective use of financial mechanisms under the influence of external and internal factors. Attention was drawn to the importance of integrating the financial system of the community into the national budget, the priority of internal resources for their development, and the need to establish standard parameters for the provision of public services.

Keywords: financial self-sufficiency, territorial community, endogenous factors, exogenous factors, public finances.

Вступ

Актуальність теми. Ефективна діяльність та розвиток місцевих територіальних громад залежить від чіткої та активної системи надання цим структурам відповідних фінансових ресурсів та засобів для їхнього раціонального використання [9, с. 244]. У контексті бюджетних аспектів, забезпечення автономної фінансової позиції місцевого управління є складним завданням, яке потребує глибокого та всебічного підходу. В умовах воєнного стану та фінансової нестабільності в Україні, а також відсутності ефективних механізмів стимулювання місцевих громад, актуалізується проблема вивчення способів зміцнення фінансової самодостатності на рівні місцевої влади.

Аналітичний огляд нормативних актів та наукових джерел, що стосуються фінансової самодостатності територіальних громад, повинен базуватися на теоретичних підставах, розроблених у вчених дослідженнях. Цей аспект був предметом вивчення як для наших вчених, так і для іноземних експертів, зокрема О. Батанової [1], Б. А. Карпінського [2], Ю. Молодожена [5], О. Мороза [7], Н. Морозюка [8], Л. Шаталової [12] та інших.

Українські економісти, такі як Є. Кузькін [3], Г. Монастирський [6], Я. В. Пилипенко [9], Л. В. Сухарська [10], О. Г. Чубарь [11] та ін., вбачають можливість покращення фінансової самодостатності місцевих бюджетів у реорганізації повноважень між органами влади та місцевими органами самоврядування, оптимізації податкових стимулів та ревізії формул розподілу державних дотацій.

При цьому, в контексті посилення децентралізації та розширення повноважень місцевого самоврядування, поняття фінансової самодостатності територіальних громад потребують нової інтерпретації та методологічного підходу до їх вивчення.

Постановка мети. Метою статті є детальний аналіз теоретичних основ фінансової самодостатності територіальних громад та виокремлення її ролі в рамках загальної самостійності такої громади.

Результати

Зростання уваги до визначення територіальної громади серед наших науковців стало наслідком проведення в Україні реформ у сфері адміністративно-територіального поділу та фінансової децентралізації. Враховуючи реалії сьогодення, ця тема активно обговорюється в наукових колах.

У своїх дослідженнях О. В. Батанов наголошував на інтеграційних властивостях громади, які він вбачає у консолідації зусиль її членів для досягнення спільних цілей. Науковець вказав на значущий синергетичний ефект, що виникає при об'єднанні дій членів громади, який базується не тільки на об'єднанні інтересів, але й на господарських, професійних та управлінських співпрацях [1].

Також слід зважати на думку О. Мороз, яка розглядає територіальну громаду як систему, що включає: 1) спільноту осіб, що проживають на визначеній території і є результатом їх самоорганізації та самоідентифікації; 2) учасника місцевого самоврядування, що представляє інтереси місцевої спільноти; 3) соціальну структуру з особливими властивостями суспільної взаємодії, культурно-історичною динамікою та соціальною організованістю [7].

Економічні аспекти територіальної громади були детально висвітлені у роботах Г. Монастирського, де він вказав на такі ключові елементи як наявність ресурсного потенціалу, управління місцевими фінансами, формування місцевих бюджетів, економічне співробітництво з комунальним майном та спільний інтерес у результатах діяльності підприємств комунальної форми власності [6, с. 33-34]. Обидва вчені акцентують увагу на важливості балансу інтересів між членами громади, самої громади та адміністративних одиниць.

У науковому співтоваристві визнаним актуальним завданням фінансової науки і практики вважається пошук шляхів зміцнення самостійності територіальної громади, особливо в контексті її інтеграції в адміністративну структуру та систему державного управління. Експерти стверджують, що громада є самостійною лише тоді, коли вона може ефективно використовувати свої ресурси та реалізувати свій потенціал, взаємодіючи із зовнішнім оточенням [4, с. 23].

Н. Морозюк наголошує, що громада має здатність самостійно створювати соціально-економічні умови, активізуючи внутрішні резерви своєї території [8, с. 175]. Проте, у контексті місцевого самоврядування, важливо підкреслити роль громади як частини системи публічного управління, де основним принципом є визначення і виконання повноважень для вирішення проблем розвитку відповідних територій [12, с. 43].

Діяльність територіальних громад чітко встановлена правовою системою держави. При цьому, географічні та кліматичні особливості часто вимагають імпорту або експорту певних ресурсів чи продуктів.

У цьому аспекті особливої ваги набуває синергетичне бачення, де економіка розглядається як самовдосконалююча система, що може самоорганізовуватися в умовах нестабільності, де порядок виникає з безладу [1]. Таким чином, зовнішнє оточення перетворюється на ключовий чинник, до якого громада має пристосовуватися. Головний рушійний момент розвитку — це внутрішні фактори, тоді як зовнішні виклики і загрози компенсуються механізмами адаптації, властивими економіці.

Розглядаючи ідею самодостатності територіальної громади, спираємось на погляди Г. Монастирського, який трактує громаду як систему, що може забезпечити потреби своїх жителів та відтворювати економічні ресурси [6, с. 36]. В рамках поточного дослідження розглядаємо територіальну громаду з точки зору муніципальної економіки, що дозволяє виділити основні властивості громади, базуючись на взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів (табл. 1).

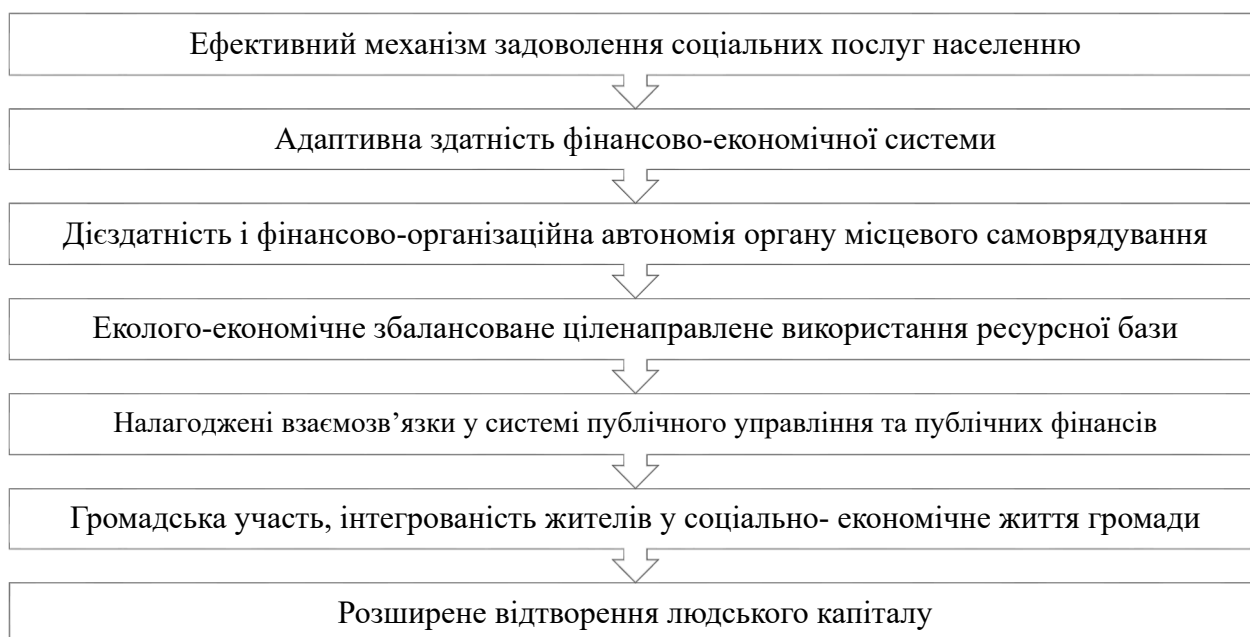
Отже, територіальна громада, яка в стані зберігати та/або вдосконалювати свій рівень розвитку в умовах її інтеграції у регіональну та національну економіку, а також надавати якісні суспільні блага своєму населенню, використовуючи свій внутрішній потенціал і реагуючи на зовнішні та внутрішні виклики, можна вважати самодостатньою. Складно визначити універсальний показник самодостатності для територіального утворення, тому це поняття слід розглядати через набір специфічних критеріїв, заснованих на принципах стабільності, які відображають ключові аспекти життєдіяльності громади та її взаємодію з зовнішнім середовищем (рис. 1).

Таблиця 1

Характерні ознаки територіальної громади як економічної системи

Ознака	Характеристика
Керованість	Розвиток територіальної громади як економічної системи відбувається в умовах взаємодії самоврядних, державних, ринкових і громадських регуляторів
Продуктивність	Члени територіальної громади беруть участь у трансформаційних процесах, забезпечуючи перетворення зовнішніх і внутрішніх ресурсів у готову продукцію, яку споживає та/або реалізує спільнота
Прибутковість	Територіальна громада, як економічна одиниця, прагне до зростання доходів, зокрема за рахунок податкових надходжень до свого місцевого бюджету.
Ефективність	Розвиток територіальної громади можливий, передовсім, завдяки раціоналізації і максимізації корисності використання економічного потенціалу
Відкритість	Територіальна громада, будучи активним елементом економічної системи, здійснює взаємообмін ресурсами та продукцією із зовнішнім середовищем
Ієрархічність	Територіальна громада включена як складова економічної системи регіону, національної економіки і світової економічної системи
Взаємозалежність	Розвиток економіки територіальної громади відбувається під впливом діяльності органів місцевого самоврядування, активності економічних агентів на її теренах та факторів зовнішнього оточення.
Ризикованість	Розвиток територіальної громади відбувається в умовах зовнішніх і внутрішніх ризиків
Консервативність	Стабільність економіки територіальної громади визначається завдяки стійкості виробничих здібностей на її області, природних ресурсів, географічного положення та історичних господарських традицій.
Динамічність	Розвиток громади забезпечується постійними якісними і кількісними змінами

Узагальнено авторами за [5, с. 27–28]

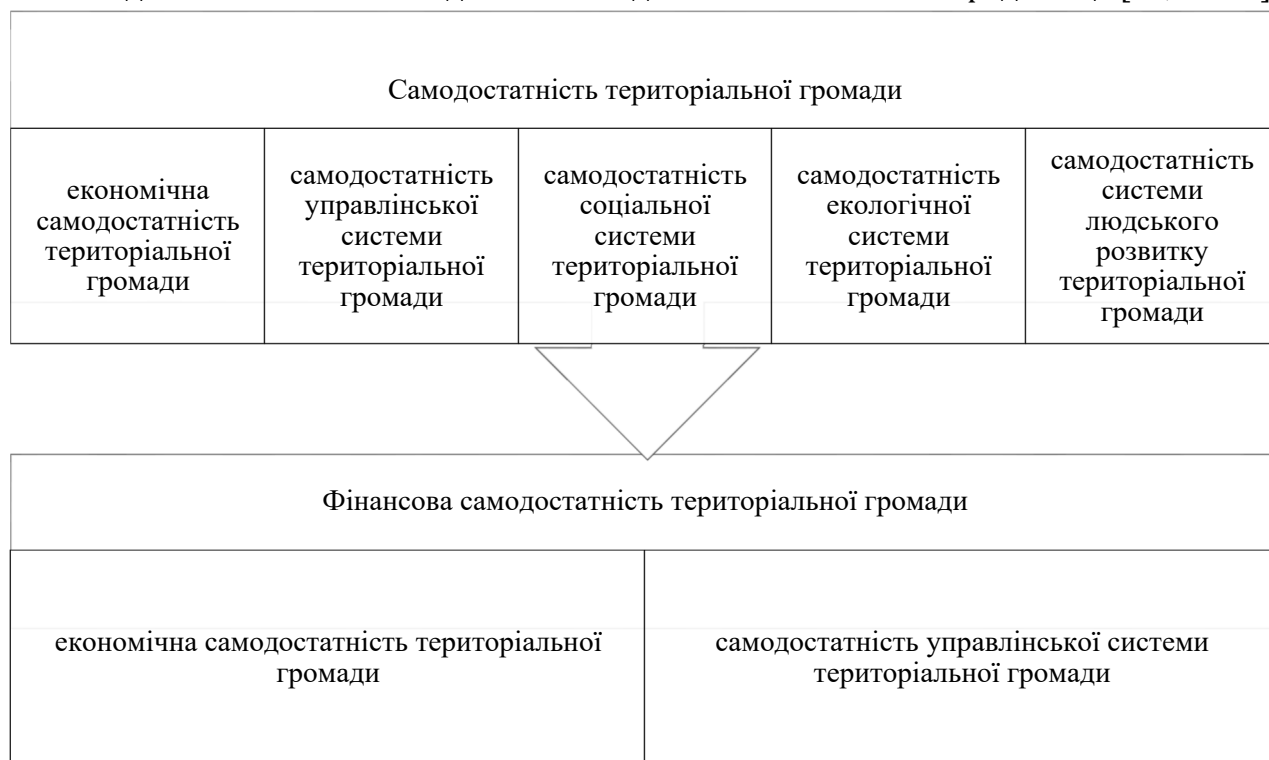
Рис. 1. Критерії функціонування територіальної громади як системи у контексті досягнення власної самодостатності

Розроблено авторами

Отже, фактори, які свідчать про самодостатність громади та забезпечуються в ході діяльності системи соціально-економічних взаємодій, включають в себе: підвищення рівня людського капіталу; ефективну фінансово-економічну структуру із гнучкою адаптацією до внутрішніх та зовнішніх змін; можливість надавати соціальні послуги громадянам; оперативність та фінансову самостійність органів місцевої влади; зрозумілі взаємовідносини в системах публічного управління та фінансів; бережливе та цілеспрямоване використання природних ресурсів; активність громадян і їх участь у житті громади.

Звертаючи увагу на фінансовий аспект розвитку громади, слід виділити поняття «фінансової самодостатності територіальної громади» як одну з її ключових характеристик (рис. 2).

У вітчизняних наукових роботах часто спостерігається сплутування понять «фінансова самодостатність» та «фінансова спроможність» в контексті дослідження територіальних громад. Фінансова спроможність перш за все відображає достатність фінансових ресурсів для розвитку громади, в той час як фінансова самодостатність базується на гармонійному функціонуванні всіх елементів громади, стабільних взаємовідносинах між ними і адаптивності до змін зовнішнього середовища [11, с. 422].

Рис. 2. Місце фінансової самодостатності в ієрархічній структурі самодостатності територіальної громади

Розроблено авторами

Б. А. Карпінський стверджує, що створення основи самодостатності громад допомагає зміцнити фінансову спроможність місцевих рад, опираючись на ефективний економічний механізм [2, с. 86].

Територіальна громада може вважатися фінансово самодостатньою, коли її фінансова система, інтегрована у систему публічних фінансів, володіє здатністю до самостійного забезпечення. Така громада може підтримувати або покращувати свій рівень розвитку, забезпечуючи високий стандарт надання суспільних благ за рахунок ефективного використання своїх фінансових ресурсів [7]. Ключові елементи цієї

самодостатності включають стійку фінансово-економічну систему, спроможність задовольняти соціальні потреби населення, автономію та ефективність органів місцевого самоврядування, а також взаємодію з системами публічного управління та фінансів.

Основними детермінантами (як зовнішніми, так і внутрішніми) досягнення фінансової самодостатності місцевих громад, на наш погляд, є: рівень власних надходжень до бюджету громади; характеристика бюджетних витрат місцевого органу самоврядування; можливості та обмеження в залученні місцевих позик як джерел додаткових коштів; обсяг та умови отримання міжбюджетних переказів в контексті реалізації делегованих функцій; управління фінансами комунальних підприємств і фінансових установ; оцінка бюджетних ризиків; особливості фінансових взаємодій між економічними учасниками громади; розвиток механізмів громадського нагляду за ефективністю управління місцевими фінансами [10, с. 122-123].

Ці фактори виходять з того, що фінанси громад формуються в рамках економічних взаємовідносин між учасниками: місцевими органами самоврядування, державними органами, органами самоврядування вищого рівня та місцевими підприємствами. Головною метою цих взаємовідносин є формування, розподіл та використання фінансових ресурсів для задоволення потреб громади. Особливість фінансових ресурсів полягає в тому, що вони є головним інструментом реалізації економічних ініціатив в громаді і можуть швидко трансформуватися в інші активи в короткостроковій перспективі [5, с. 122].

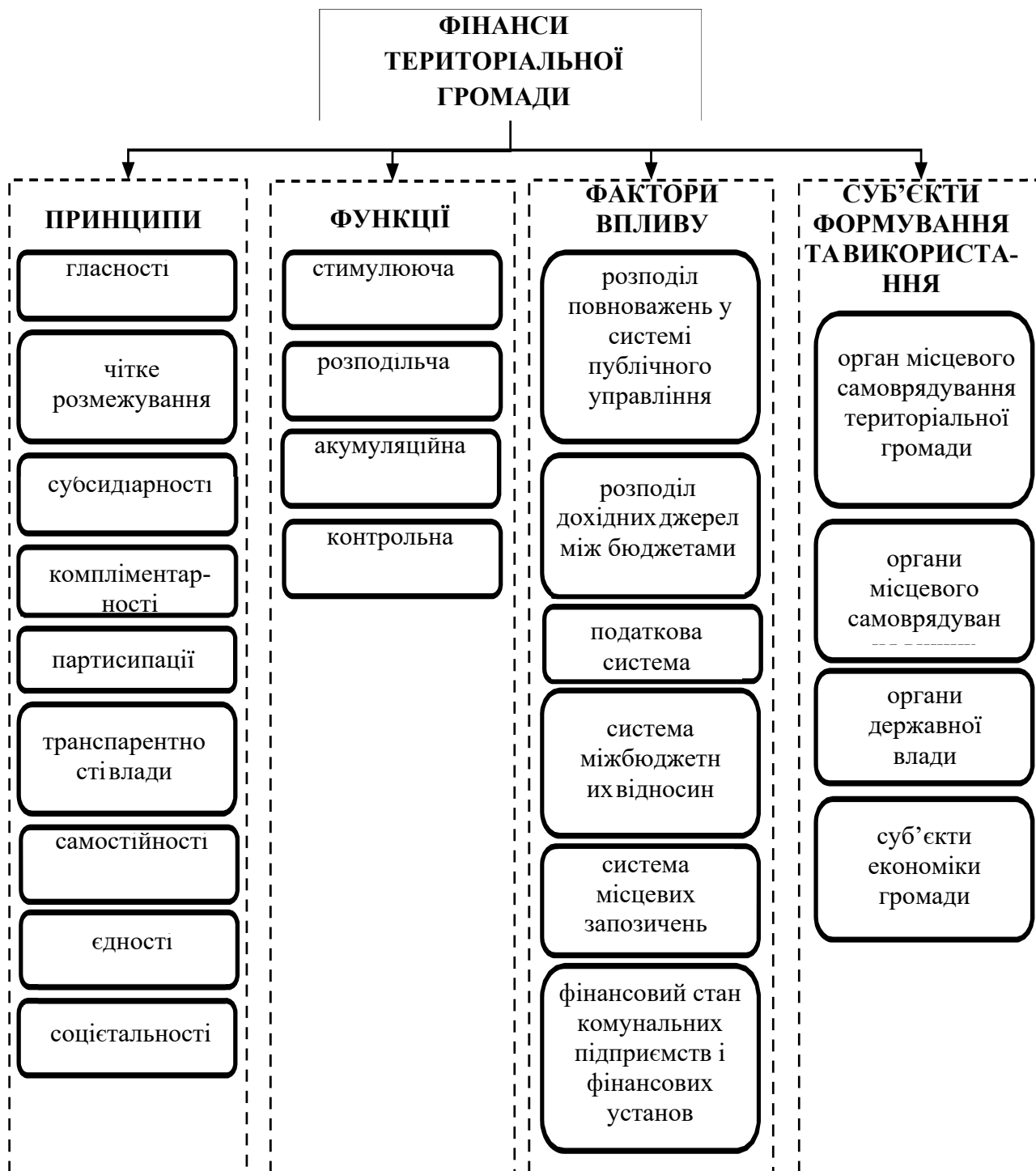
Орган місцевого управління громади залучає та використовує лише долю доступних фінансових коштів. Я. В. Пилипенко вказує, що ці кошти формуються за рахунок розподільчих механізмів (через фінансовий ринок, податки та інші засоби) і перераховуються до локального бюджету для подальшого соціально-економічного розвитку громади [9, с. 248]. У процесі мобілізації та витрати цих коштів громади виконують ряд ключових функцій, таких як стимулювання, накопичення, розподіл і нагляд. При цьому система місцевих фінансів має відповідати певним основним принципам.

Діяльність громади в області залучення та використання фінансових ресурсів залежить від таких факторів, як розподіл повноважень між різними рівнями управління, розподіл доходів між державним та місцевим бюджетами, поточна податкова політика, політика міжбюджетних переказів, механізми місцевого кредитування, а також кількість та характеристика діяльності комунальних підприємств і фінансових органів у межах громади (рис. 3).

Висновки

Отже, вивчення теоретичних основ фінансової самодостатності територіальних громад дозволило інтерпретувати це поняття в контексті взаємозв'язку між «самодостатністю соціально-економічної системи» та «самодостатністю територіальної громади».

Таким чином, територіальну громаду вважають фінансово самодостатною, якщо її фінансова система в рамках вертикальної інтеграції до системи публічних фінансів є самодостатною, і вона може утримувати або покращувати існуючий рівень розвитку, надаючи громадські блага на відповідному рівні завдяки ефективному використанню фінансових засобів в умовах внутрішніх та зовнішніх впливів. Це підкреслює важливість вертикальної інтеграції фінансової структури громади до системи державних фінансів, вказує на первинність внутрішнього потенціалу її розвитку при досягненні фінансової самодостатності та акцентує увагу на необхідності визначення стандартного рівня надання громадських благ під час залучення фінансових ресурсів.

Рис. 3. Основи організації фінансів територіальної громади

Розроблено авторами

Список використаних джерел:

1. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. № 2 (12). URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf.
2. Карпінський Б.А., Герасименко О.В. Збалансованість фінансової системи території як один з чинників сталого розвитку. Фінанси України. 2015. № 3. С. 80–88.
3. Кузькін Є. Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації: дис. д-ра екон. наук. Харків, 2019. 647. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp->

- content/uploads/2019/11/Kuzkin-E.Yu_-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf.
4. Латинін М. А., Бобровська О. Ю., Дорошенко Г. О. та ін. Державна економічна політика регіонального розвитку: навч. посіб. / за заг. ред. М. А. Латиніна. Харків: ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. 402 с.
  5. Молодожен Ю. Самодостатність територіальних громад: системний підхід: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.
  6. Монастирський Г. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль, 2011. 508 с.
  7. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії. Демократ. врядування. 2008. Вип. 2. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf.
  8. Морозюк Н. Теоретичні аспекти самодостатності сільських територіальних громад. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. 2012. Вип. №13. С. 173-178. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/173.pdf>.
  9. Пилипенко Я.В. Механізм забезпечення фінансової самостійності місцевого самоврядування. Право та державне управління. 2021. № 1. С. 243-250.
  10. Сухарська Л.В. Елементи системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади. Регіональне управління та місцеве самоврядування. 2016. № 1. С. 119–125.
  11. Чубарь О.Г., Машіко К.С. Децентралізація і фінансове забезпечення територіальної громади. Науковий вісник Ужгородського університету: Економіка. 2016. № 1(47). С. 419–426.
  12. Шаталова Л. Теоретичні основи визначення категорії “самодостатність” як дефініції державного управління. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. Т. 1, № 5. С. 41–45.